

Список литературы: 1. *Курсанов А.А.* Понятийно-терминологическая специфика инженерной педагогики. - Ж. Педагогика. - № 3, 2001. - С. 22; 2. *Загвязинский В.И.* Методология и методика дидактического исследования.. - М., 1982; 3. Меморандум международного симпозиума ЮНЕСКО //Высш. образ. в России. 1994. - № 4. - С. 4; 4. *Басова Н.В.* Педагогика и практическая психология. - Ростов-на-Дону: «Феникс», 2000. - С. 143

З.А. Черванева

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ

Рассматриваются и анализируются основные методологические компоненты подготовки будущих инженеров: цели, задачи, общедидактические и специфические принципы, формы и методы, а также направления этой подготовки: фундаментализация в сочетании со специализацией будущих инженеров; гуманитаризация и гуманизация системы образования, предусматривающие компетентность будущих специалистов в области экономики, экологии и права, высокий уровень общей и профессиональной культуры, а также психолого-педагогическая составляющая.

З.А. Черванева

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

Розглядаються та аналізуються основні методологічні компоненти підготовки майбутніх інженерів: цілі, завдання, загальнодидактичні і специфічні принципи, форми і методи, а також напрямки цієї підготовки: фундаменталізації у поєднанні зі спеціалізацією майбутніх інженерів; гуманітаризація і гуманізація системи освіти, що передбачають компетентність майбутніх фахівців в області економіки, екології і права, високий рівень загальної та професійної культури, а також психолого-педагогічна складова.

Z.A Chervaneva

MAIN AREAS OF PREPARATION FOR FUTURE ENGINEERS

Examines and analyzes key methodological components of the preparation of future engineers: goals, objectives, obschedidakticheskie and specific principles, forms and methods, as well as the direction of this training: fundamentalization in conjunction with specializations future engineers; liberalization and humanization of the education system, providing the competence of future professionals in the field of economy, ecology and law, the high level of general and professional culture, as well as psycho-educational component.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2010

УДК 378.14

*С.О. Черкашина,
м. Харків, Україна*

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ
ВНЗ**

Однією із центральних проблем у цілісній системі вищої освіти є проблема підвищення рівня професійної культури викладача вузу. Її актуальність обумовлена необхідністю вирішення протиріччя між новими вимогами, пред'явленими професійній діяльності, самому викладачеві як цілісній особистості, суб'єктові освітнього процесу, здатного до професійно-особистісного самовизначення й саморозвитку у світі культури, конструюванню й здійсненню культурузгоджених, гуманістично-спрямованих педагогічних систем і технологій, і реальним рівнем професійної культури викладача, його готовності вирішувати сучасні завдання вищої школи.

У педагогіці проблеми професійної культури висвітлені у дослідженнях Г.М. Кочетова, І.М. Моделя, Л.І. Бейера, І. Ісаєва, В. А. Кан-Калика, К.Д. Борича, Р. Брунера, Дж.А. Пагано, Л. Трубриджа, В. Файнберга, В. Цифройнда та ін.[2].

Однак, поза межами досліджень залишається невирішеними ще ряд питань. Незважаючи на те, що деякі аспекти професійної культури викладача вузу знайшли своє відбиття в дослідженнях соціологів, педагогів, культурологів, істориків й економістів, виникає об'єктивна необхідність вивчення професійної культури викладача вузу, тому що:

1. Недостатньо розроблений теоретичний зміст поняття «професійна культура викладача вузу»;
2. Відсутній структурно - функціональний аналіз у наявних в цей час дослідженнях професійної культури викладача вузу;
3. Не визначені можливості впливу на професійну культуру викладача вузу з метою її вдосконалення.

Мета даної роботи полягає у розробці сутності досліджуваного поняття та виявленні можливості впливу на формування й розвиток професійної культури викладача вузу.

Професійна культура викладача є важливим елементом його професійної діяльності. Вона вимагає постійного покращення з метою відповідності всім завданням професійного навчання й виховання. Важливо, щоб викладач приділяв достатню увагу стану професійної культури й вживав необхідних заходів по її розвитку й удосконаленню в процесі своєї професійної діяльності.

Існує багато підходів до визначення поняття професійна культура викладача. Для розуміння сутності професійної культури необхідно мати на увазі наступні положення, що розкривають зв'язок загальної й професійної культури, її специфічні особливості:

1. Професійна культура педагога - це універсальна характеристика педагогічної реальності, що проявляється в різних формах існування;
2. Професійна культура являє собою інтеріоризовану загальну культуру й виконує функцію специфічного проектування загальної культури в сферу педагогічної діяльності;
3. Професійна культура - це системне утворення, що включає в себе ряд структурно-функціональних компонентів, що має власну організацію, вибірково взаємодіє з навколишнім середовищем і що володіє інтегративною властивістю цілого, що зводиться не до властивостей окремих частин;
4. Одиницею аналізу професійної культури виступає творча по своїй природі педагогічна діяльність;

5. Особливості реалізації й формування професійної культури викладача обумовлюються індивідуально-творчими, психофізіологічними й віковими характеристиками, що склалися, соціально-педагогічним досвідом особистості.

Аналіз філософської, історико-педагогічної і психолого-педагогічної літератури, вивчення досвіду діяльності викладачів, теоретичні узагальнення дозволяють зробити висновок про те, що професійна культура викладача - це міра й спосіб творчої самореалізації особистості викладача в різноманітних видах педагогічної діяльності й спілкування, спрямованих на освоєння й створення педагогічних цінностей і технологій.

Ми вважаємо, що професійна культура викладача – це загальна характеристика різноманітних видів діяльності викладача й педагогічного спілкування, яка розкриває й забезпечує розвиток потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, здатностей особистості щодо педагогічної діяльності й педагогічного спілкування. Феномен професійної культури викладача можна уявити як інтегральну якість особистості педагога, умову та передумову ефективної педагогічної діяльності, узагальнений показник професійної компетентності викладача і мету професійного самовдосконалення.

Оновлення освітнього процесу в Україні стимулює пошук нових підходів до професійної підготовки студентів. Саме формування професійної культури майбутніх фахівців передбачає реформування змісту освіти на засадах гуманізації, гуманітаризації та збереження надбань національної і світової культури. Набуття професіоналізму відбувається саме в студентські роки, коли триває пошук свого «Я», формуються професійні якості й уміння, необхідні для подальшої самостійної діяльності. Професійна культура визначає не лише пізнавальні інтереси студента – вона обумовлює його світоглядні установки, ціннісні орієнтації, загальне життєве кредо. Таким чином, професійну культуру можна розглядати як інтегровану якість особистості.

Професійне становлення особистості розпочинається в навчальному закладі і великою мірою залежить від успішного психологічного забезпечення навчально-виховного процесу у вузі. Це зумовлює необхідність створення психологічної служби у вищому закладі освіти. Основні її завдання пов'язані з «підготовкою висококваліфікованого фахівця, що не лише володіє необхідним обсягом теоретичних знань, практичних умінь та навичок, а й має необхідні професійно значущі особистісні якості, котрі дають йому змогу успішно адаптуватися до майбутньої діяльності, прагнути фахового й особистісного самовдосконалення, тобто бути професіоналом».

Для формування необхідного рівня професійної культури необхідно визначити критерії і рівні її сформованості. Критерії професійної культури викладача визначаються виходячи із системного розуміння культури, виділення її структурних і функціональних компонентів, тлумачення культури як процесу й результату творчого освоєння й створення педагогічних цінностей, технологій при професійно-творчій самореалізації особистості викладача (рис.1).

Основні критерії й показники сформованості професійної культури викладача вищої школи.

1. Ціннісне відношення до педагогічної діяльності проявляється через сукупність таких показників, як розуміння й оцінка цілей і завдань педагогічної діяльності, усвідомлення цінності педагогічних знань, визнання цінності суб'єктивних відносин, задоволеність педагогічною працею.

2. Технологічно-педагогічна готовність припускає знання прийомів рішення аналітико-рефлексивних, конструктивно-прогностичних, організаційно-діяльнісних, оціноч-

но-інформаційних і корегувально-регулюючих педагогічних завдань й уміння використовувати ці прийоми.

3. Творча активність особистості викладача проявляється в інтелектуальній активності, педагогічній інтуїції й імпровізації.

4. Ступінь розвитку педагогічного мислення як критерій професійної культури містить у собі наступні показники: сформованість педагогічної рефлексії, позитивне відношення до повсякденної педагогічної свідомості, проблемно-пошуковий характер діяльності, гнучкість і варіативність мислення, самостійність у прийнятті рішень.

5. Прагнення до професійно-педагогічного вдосконалення викладача вузу складається з таких показників: установка на професійно-педагогічне вдосконалення, наявність особистої педагогічної системи, зацікавлене відношення до досвіду своїх колег, оволодіння способами самовдосконалення.

Нами виділено наступні рівні сформованості професійної культури викладача:

1. Адаптивний рівень професійної культури характеризується нестійким відношенням викладача вищої школи до педагогічної реальності, коли цілі і завдання власної педагогічної діяльності визначені їм у загальному виді не є орієнтиром і критерієм діяльності. Відношення до психолого-педагогічних знань індиферентне, система знань і готовність до їхнього використання в необхідних педагогічних ситуаціях відсутні. Викладачі, що перебувають на цьому рівні, не проявляють активності в плані професійно-педагогічного самовдосконалення, через пропонувані форми підвищення кваліфікації не проходять або проходять по необхідності.

2. Викладач, що перебуває на репродуктивному рівні професійної культури, схильний до стійкого ціннісного відношення до педагогічної реальності: він більш високо оцінює роль психолого-педагогічних знань, проявляє прагнення до встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками педагогічного процесу, йому властивий більш високий індекс задоволеності педагогічною діяльністю. На відміну від адаптивного рівня в цьому випадку успішно вирішуються не тільки організаційно-діяльнісні, але й конструктивно-прогностичні завдання, що припускають цілепокладання й планування професійних дій, прогноз їхніх наслідків. Творча активність як і раніше обмежена рамками виробляючої діяльності, але виникають елементи пошуку нових рішень у стандартних педагогічних ситуаціях. Формується педагогічна спрямованість потреб, інтересів, нахилів; у мисленні намічається перехід від репродуктивних форм до пошукових. Викладачами усвідомлюється необхідність регулярного підвищення кваліфікації, при цьому очевидна перевага віддається формам вневузівської системи підвищення кваліфікації.

3. Евристичний рівень прояву професійної культури характеризується більшою цілеспрямованістю, стійкістю шляхів і способів професійної діяльності. Помітні зміни, що свідчать про становлення особистості викладача як суб'єкта власної педагогічної діяльності, відбуваються в структурі технологічного компонента; на високому рівні сформованості перебувають уміння вирішувати оціночно-інформаційні й корекційно-регулюючі завдання. Взаємодія викладачів зі студентами, колегами, оточуючими людьми відрізняється вираженою гуманістичною спрямованістю. У структурі педагогічного мислення важливе місце займають педагогічна рефлексія, емпатія, що забезпечують глибоке розуміння особистості студента, його дій і вчинків. Викладачі вибірково ставляться до пропонуваних форм підвищення педагогічної кваліфікації й опановують основні методи пізнання й аналізу власної особистості і діяльності. Їхня діяльність пов'я-

зана з постійним пошуком, вони впроваджують нові технології навчання й виховання; готові передавати свій досвід іншим.

4. Креативний рівень професійної культури викладача відрізняється високим ступенем результативності педагогічної діяльності, мобільністю психолого-педагогічних знань, твердженням відносин співробітництва й співтворчості зі студентами і колегами. Позитивно-емоційна спрямованість діяльності викладача стимулює стійко перетворюючу, активно-створювальну і самотворчу активність особистості. Технологічна готовність таких викладачів перебуває на високому рівні, особливого значення набувають аналітико-рефлексивні вміння; усі компоненти технологічної готовності між собою тісно корелюють, виявляючи велику кількість зв'язків і створюючи цілісну структуру діяльності[1].

Сформованість професійної культури характеризує творчу особистість, яка постійно розмірковує, мислить альтернативно, незадоволена одержаними здобутками, здійснює пошук причин тих чи інших явищ, володіє розвинутим прагненням до творення. Формування професійної культури означає розвиток у студентів самосвідомості, самостійності, незалежності суджень у поєднанні з повагою до поглядів інших людей, почуття самоповаги, здатність орієнтуватися у світі духовних цінностей, уміння приймати рішення і нести відповідальність за свої дії і вчинки.

Оскільки викладач постійно знаходиться в ситуації морального, етичного, світоглядного вибору, оцінювання та регулювання педагогічних обставин і ситуацій, постановки мети і завдань, пошуку засобів їх досягнення, прийняття рішень та їх реалізації, то методологічно важливим є положення про органічний зв'язок культури з педагогічною діяльністю.

Розробка системи формування професійної культури через організацію саморегулятивної діяльності потребує аналізу емпіричного досвіду підготовки майбутнього викладача, а також філософської, культурологічної, психологічної та педагогічної літератури з цієї проблеми. Явище саморегуляції педагогічної діяльності характеризується як загальний базовий інваріант для теорії і методики професійної освіти. Водночас «саморегуляція педагогічної діяльності» як спеціальне наукове поняття не є усталеним і потребує всебічного вивчення, аналізу взаємозв'язків основних компонентів. Саморегуляція педагогічної діяльності – це рефлексивна особистісна характеристика і категорія психолого-педагогічної науки, яка відображає процес забезпечення ефективної взаємодії викладача із змістом і результатами власної педагогічної діяльності, приведення своїх можливостей відповідно до її вимог. Мета саморегуляції педагогічної діяльності, насамперед, передбачає вивчення, аналіз, регуляцію її основних об'єктів: дидактичних цілей, завдань, принципів, методів, форм і засобів навчання, етапів уроку та їх взаємозв'язків, результатів навчання, рівня розвитку особистості учня, власних суб'єктивних станів. Результат саморегуляції становить мисленнєве порівняння станів і процесів, що мали місце у власній практиці, із уже засвоєними знаннями про їх важливі форми, варіанти, формулювання висновків на основі цього порівняння.

Це можливе за наявності еталону для такого ототожнення та оцінки власної діяльності і власних професійно-особистісних якостей. Таким еталоном для викладача може бути: 1) особистий задум (модель), що передує професійній діяльності і охоплює професійно-педагогічні цінності; 2) діяльність інших учителів, роботу яких він спостерігав, вивчав. Такий еталон під час професійного самопізнання повинен окреслюватись викладачем як прототип його педагогічної діяльності.

Основними психолого-педагогічними умовами ефективності педагогічної системи формування професійної культури майбутніх фахівців засобами саморегуляції педагогічної діяльності є ціннісно-цільова спрямованість навчально-виховного процесу на формування компонентів саморегуляції; забезпечення синтезу знань теорії і технології саморегуляції педагогічної діяльності та знань теорії і практики навчання; залучення майбутніх учителів до діяльності, адекватній структурі її саморегуляції. Ці умови забезпечують взаємозв'язки і взаємодії між суб'єктами навчально-виховного процесу і виявляються в діяльності викладача через планування, організацію, регулювання й контроль за навчально-пізнавальною діяльністю студентів.

Для формування професійної культури майбутнього викладача засобом саморегуляції педагогічної діяльності в умовах аудиторної, позааудиторної, індивідуальної та самостійної роботи доцільно використовувати інтерактивні методи організації навчальної діяльності: створення програм самоаналізу і саморегуляції педагогічної діяльності, дидактична гра, моделювання, дискусія, презентація, аналіз професійних ситуацій, кейс-метод, тренінг, комп'ютерне тестування.

Таким чином, результати аналізу теорії і практики навчання і виховання майбутнього викладача дали змогу визначити, що саморегуляції педагогічної діяльності – компонент професійної культури викладача, універсальна характеристика педагогічної діяльності, що виявляється в різних формах його активності; системне особистісне утворення, яке характеризує міру оволодіння технологією самоорганізації педагогічної діяльності, розвиток суб'єктної позиції викладача, вибірково взаємодіє із соціально-педагогічним середовищем, психічними процесами і володіє інтегративними якостями цілого.

Формування професійно-педагогічної культури майбутнього викладача відбувається передусім в процесі вивчення педагогічних дисциплін, хоч, зрозуміло, не можна недооцінювати й інші навчальні курси. Кожен викладач педагогічного вузу має показувати приклад особистості високої педагогічної культури, має знати соціальну спадщину свого народу, повинен здійснювати своє завдання шляхом доброзичливого управління досвідом студента.

Проте найбільшими можливостями в аспекті формування професійної культури володіють навчальні курси «Вступ до учительської спеціальності», «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Основи педагогічної майстерності», «Освітні технології» та інші.

Вважаємо за доцільне виділити такі основні етапи технології формування професійної культури майбутнього викладача:

1. Здійснення діагностики особистих якостей на предмет відповідності вимогам до професійної культури майбутнього викладача.
2. Формування теоретичної бази студента педагогічного навчального закладу з проблем професійно-педагогічної культури.
3. Створення програми саморозвитку основних компонентів професійної культури викладача.
4. Виконання вправ із розвитку культури спілкування, морально-етичної, правової, управлінської культури тощо.
5. Самоконтроль та самодіагностика набутих професійно-культурних якостей протягом педагогічних практик.

Основним критерієм сформованості професійної культури майбутнього викладача є педагогічна практика, тому що саме в діяльності, у взаємодії з учнями можна переконатися у своїх досягненнях та визначити перспективи на майбутнє.

Важливим показником рівня професійної культури викладача є педагогічні відносини. Формування педагогічних відносин потребує від викладача особистісного самовдосконалення в процесі своєї професійної діяльності. Цей процес здійснюється за двома основними напрямками.

По-перше, самовиховання. Як складова частина формування професійної культури фахівця в ході його професійної діяльності, воно являє собою процес цілеспрямованої й систематичної роботи, спрямованої на формування в себе позитивних й усунення негативних якостей.

По-друге, самоосвіта. У педагогічному аспекті воно є процесом цілеспрямованої роботи викладача по розширенню й поглибленню не тільки своїх професійних, але й педагогічних знань, удосконалюванню наявних навичок й умінь навчально-виховної роботи.

Розуміння й усвідомлення викладачем сутності процесу самовдосконалення можна досягти за певних умов. Насамперед, його самостійна робота повинна розглядатися з погляду формування активної педагогічної позиції стосовно подій й явищ, що відбуваються у країні, регіоні, організації. Тут важливе розуміння того, що самовиховання не добровільний акт, а суспільно необхідний процес і потреба особистості. Викладач повинен усвідомлювати те, що це не просто поповнення знань, відірване від змісту професійної діяльності. Йому властиві людські взаємини, що виключають прояви формалізму й інших негативних явищ. Він також повинен бути переконаний у тім, що постійне систематичне самовдосконалення особистості - це, з одного боку, важливий невід'ємний компонент високої професійної культури викладача, а з іншого боку - один з основних методів її формування й розвитку, які виступають в органічній єдності.

Шляхи формування професійної культури викладача ВНЗ			
Організація саморегулятивної діяльності		В процесі вивчення педагогічних дисциплін	
Педагогічна практика	Самоосвіта, самовиховання	Аналіз, конструювання, прогноз й організація конкретних професійних ситуацій	Рольові й ситуаційні тренінги, спрямовані на актуалізацію педагогічних умінь.

Рис.1. Модель формування професійної культури викладача ВНЗ

Аналіз наукових джерел з проблем формування професійної культури майбутнього викладача, а також досвід її формування під час вивчення педагогічних дисциплін дає підстави для таких висновків:

1. Від розвитку професійно-педагогічної культури викладача залежить сформованість духовно-моральних цінностей суспільства.
2. Формування професійної культури майбутнього педагога відбувається в процесі засвоєння всіх навчальних курсів педагогічного вузу, але особливими можливостями володіють педагогічні дисципліни.
3. Формування професійної культури майбутнього викладача може відбуватися за таким алгоритмом дій: діагностика сформованості якостей студента; засвоєння теоретичної бази; складання планів саморозвитку основних рис, притаманних спеціалісту з високою професійною культурою; виконання вправ, участь у тренінгових програмах; реалізація особистісних якостей та перевірка сформованості професійної культури під час педагогічних практик.
4. Одним із провідних завдань для розвитку професійно-педагогічної культури є створення системи діагностики із комп'ютерною підтримкою.

У роботі з формування професійно-педагогічної культури також важливе місце займають аналіз, конструювання, прогноз й організація конкретних професійних ситуацій. На основі технології рішення педагогічних ситуацій проводяться рольові й ситуаційні тренінги, спрямовані на актуалізацію педагогічних умінь, розвиток педагогічної інтуїції, сприйняття й оцінку інших, оцінку того, як «сприймають мене інші». Таким чином, формування професійної культури викладача – одне з найголовніших завдань професійної підготовки студентів у вищих закладах освіти, тому набуває важливого значення для професійного становлення майбутнього фахівця.

Список літератури: 1. *Исаев В.Ф.* Профессионально-педагогическая культура преподавателя высшей школы: Воспитательный аспект. – М.; Белгород, 1992. 2. *Лифинцева Н.И.* Формирование профессионально-педагогической культуры учителя. – М.; Курск, 2000. 3. *Сластенин В. А., Подымова Л. С.* Педагогика: Инновационная деятельность. – М., 1998.

С.О. Черкашина

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ
ВУЗ**

У статті розглядається сутність поняття професійна культура викладача, критерії і рівні її сформованості, також запропоновані шляхи формування професійної культури в процесі підготовки педагога.

S.A. Cherkashina

**FORMATION OF PROFESSIONAL CULTURE OF THE FUTURE TEACHERS OF
HIGH SCHOOL**

In the article the essence of concept professional culture of the teacher, criteria and levels of its formation are considered, ways of formation of professional culture in the course of preparation of the teacher are also offered.

Стаття надійшла до редакції 3.02.2010